

УДК 344.13

Микола Карпенко,*канд. юрид. наук, доцент, професор кафедри,
виконуючий обов'язки завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ЗВО «Національна академія управління»*

КВАЛІФІКАЦІЇ ОКРЕМИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ЗА СУКУПНІСТЮ ЗЛОЧИНІВ

У статті аналізуються окремі питання кваліфікації вчинених за сукупністю військових злочинів. Констатується той факт, що є певні особливості. Зокрема, це стосується ситуацій, коли суб'єкти військових злочинів одночасно виконують об'єктивну сторону кількох військових злочинів. Висловлені пропозиції допомагатимуть у правозастосовній діяльності правильно здійснювати їх кваліфікацію.

Ключові слова: сукупність злочинів, злочини проти встановленого порядку несення військової служби, військові злочини, склад злочину, об'єктивна сторона, суб'єкти військових злочинів, кваліфікація злочинів.

Постановка проблеми. Аналіз військових злочинів висвітлює певні особливості щодо їх кваліфікації в разі вчинення за сукупністю. Тому доцільно детальніше проаналізувати цей інститут кримінального права, щоб запропонувати пропозиції, які сприяли б у слідчій і судовій діяльності уникненню помилок під час кваліфікації вчинених за сукупністю злочинів.

Питання кваліфікації злочинів проти встановленого законодавством порядку несення чи проходження військової служби за сукупністю злочинів висвітлювали у своїх наукових працях В.М. Білоконов, В.П. Бодаєвський, В.В. Бондарев, С.І. Дячук, М.І. Карпенко, В.І. Касинюк, М.І. Панов, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, О.А. Чуваков та інші вчені.

Також ці питання аналізувалися фахівцями у коментарях до відповідних статей Кримінального кодексу України, інших публікаціях практичних працівників. Проте залишаються окремі питання, які потребують додаткового всебічного аналізу й висвітлення.

Метою статті є подальший аналіз і відображення особливостей, які характеризують окремі аспекти здійснення кваліфікації військових злочинів, учинених за сукупністю злочинів.

Виклад основного матеріалу. Ч. 1 ст. 33 КК України передбачено, що «сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини <...> Кодексу, за жоден із яких її не було засуджено. При

цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом» [1]. Підґрунтям цього правового інституту кримінального права є діяння (дія або бездіяльність), яке характеризується ознаками злочину, що зазначені як у ч. 1 ст. 11, так і в ч. 1 ст. 401 КК України. Ідеться про об'єктивну сторону як один із елементів складу військового злочину. Як зазначає М.І. Панов, «об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину» [2, с. 103]. В.К. Матвійчук ще додатково виокремлює як самостійні ознаки об'єктивної сторони знаряддя злочину й джерела вчинення злочину [3, с. 328].

Характеризуючи сукупність злочинів, М.І. Бажанов виділяв три характерні для цього правового інституту ознаки, які вказані у ст. 33 КК України, і зазначав, що в науці кримінального права традиційно сукупність злочинів поділяється на два види: сукупність ідеальну й сукупність реальну [4, с. 236–237]. Ідеальна сукупність має місце тоді, коли одним діянням фізичної особи вчинено два чи більше злочинів, а реальна сукупність буде мати місце в разі, коли винний різними самостійними діями вчиняє два чи більше злочинів. Щодо часу їх вчинення, то при ідеальній сукупності злочини вчиняються одночасно, а при реальній сукупності обов'язково між

діями, що мають ознаки злочинів і які вчиняє особа, є певний проміжок часу. При цьому М.І. Бажанов зазначав, що «через різночасне вчинення злочинів при реальній сукупності її кваліфікація не викликає настільки серйозних ускладнень, як кваліфікація сукупності ідеальної» [4, с. 237]. Розглянемо ці ситуації детальніше стосовно окремих злочинів проти встановленого законодавством порядку несення чи проходження військової служби, передбачених розділом XIX Особливої частини КК.

Стосовно злочинів, передбачених ст. ст. 402–406 КК України, які можуть бути вчинені за сукупністю з іншими злочинами, нами ці «комбінації» аналізувались й опубліковані [5, с. 115–121].

1. *Щодо злочинів, передбачених ст. ст. 407–409 КК.*

Об'єктивна сторона цих військових злочинів характеризується умисними діями, що спрямовані на самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407), дезертирство (ст. 408), ухилення від військової служби шляхом самокалічення чи іншим способом (ст. 409). Щодо цієї групи злочинів, суб'єктами вчинення яких можуть бути лише особи, що мають статус військовослужбовця, то сукупність злочинів можлива в разі їх знаходження поза межами військової частини чи місця служби.

У разі, коли має місце кілька самовільних залишень військової частини чи місця служби різної тривалості, наприклад, одного разу – не більше місяця, а вдруге – понад один місяць, то за таких обставин відповідно до ст. 33 КК має місце сукупність злочинів, і дії військовослужбовця строкової служби (не в умовах особливого періоду) належить кваліфікувати за ознаками злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 3 ст. 407, а дії інших військовослужбовців – за ч. 2 й ч. 3 ст. 407 КК.

Учинення кримінально караного самовільного залишення військової частини чи місця служби військовослужбовцем, який знаходиться в складі добового наряду, варті (вахти), патруля чи наряду з охорони державного кордону України чи несе бойове чергування (бойову службу) (у разі сприяння тяжких наслідків – *М. К.*) утворює сукупність злочинів, передбачених ст. 407 і ст. ст. 418, 419, 420 або 421 [6, с. 134].

Коли ж військовослужбовець учинив дезертирство, він не перестає бути суб'єктом військово-службових відносин. Тому можлива сукупність дезертирства й інших злочинів, як спрямованих проти встановленого порядку несення чи проходження військової служби, так і таких, що посягають на інші об'єкти, які охороняються кримінальним за-

коном, учинених під час залишення військової частини або місця служби чи під час перебування в дезертирстві.

Крім того, заволодіння військовослужбовцем зброєю як предметом злочину, передбаченого ст. 410 КК, із подальшим дезертирством кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 408 і ст. 410 КК. Коли ж дезертирство вчиняється під час несення однієї зі спеціальних служб або під час залишення поля бою під час бою, то в такому разі дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю вчинених злочинів, тобто за ч. 2 ст. 408 і ст. ст. 418, 419, 420 або 421 КК, а в іншому разі – за ч. 4 ст. 408 і ст. 429 КК.

Військовослужбовці, які відбувають на гауптвахті призначений як кримінальне покарання арешт або перебувають у попередньому ув'язненні, у разі їх утечі з такою самою двоєдиною метою (утеча з місця позбавлення волі або з-під варти – *М. К.*) притягуються до відповідальності за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 393 і 408 КК [6, с. 137].

Підrobка документів як один зі способів учинення злочинів, передбачених ч. ч. 1, 3, 4 ст. 409 КК, полягає в тому, що військовослужбовець подає командиру чи начальнику сфабрикований або підроблений ним самим чи іншою особою документ із метою отримання звільнення від несення обов'язків із військової служби. Це може бути виражене, скажімо, у пред'явленні фіктивної телеграми про смерть чи тяжку хворобу батьків із метою отримання відпустки, підробленого свідоцтва про рік народження з метою дострокового звільнення з військової служби тощо. У всіх випадках підробка полягає в невідповідності дійсності зазначених у документі подій і обставин, посилаючись на які, військовослужбовець клопоче про тимчасове чи постійне звільнення його від виконання військових обов'язків.

Оскільки підробка документів – обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу ухилення, то кваліфікація його ще й за ст. 358 КК не вимагається. Тут відсутня сукупність злочинів. Водночас подання підробленого документа для приховування вчиненого самовільного залишення військової частини кваліфікується за ст. ст. 358 і 407 [7, с. 484].

Ухилення від несення обов'язків із військової служби, учинене шляхом підкупу службової особи, необхідно розглядати як один із видів ухилення шляхом обману. Якщо при цьому підкуп було реалізовано в одержанні неправомірної вигоди службовою особою, то особа, яка ухилилася від несення військових обов'язків, крім того, підлягає

відповідальності й за надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК).

Відмова від несення обов'язків із військової служби (ч. 2 ст. 409 КК) об'єктивно характеризується тим, що військовослужбовець відкрито, не використовуючи обману, усно, письмово чи іншим способом висловлює своє небажання нести військову службу чи виконувати окремі її обов'язки й фактично припиняє їх виконання.

Відмова підлеглого виконати конкретну вимогу командира (наприклад, відбути у відрядження, заступити в наряд тощо) не може розглядатися як відмова від несення обов'язків із військової служби. Такі дії можуть становити склад непокорі, оскільки в цьому разі вимога командира має характер наказу, а самі дії полягають не у відмові від несення обов'язків військової служби, а у відкритому невиконанні наказу.

Можливі випадки сукупності злочинів, передбачених ст. 409 КК і ст. ст. 407, 408 КК. Так, якщо військовослужбовець шляхом підробки документів отримав короткострокову відпустку, а після закінчення встановленого терміну відпустки не з'явився без поважних причин до військової частини чи на місце служби, його дії належить кваліфікувати за ст. 409, а також (залежно від тривалості відсутності, мети й інших обставин) – за ст. ст. 407 або 408 КК.

Самокалічення як ознака простого складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 409 КК, учинене під час несення вартової (чатовим на посту) чи іншої спеціальної служби, належить кваліфікувати як ухилення від несення військової служби й порушення правил несення вартової служби чи патрулювання (у разі спричинення тяжких наслідків, для запобігання яким призначено цю варту (вахту) чи патрулювання); прикордонної служби чи бойового чергування (якщо це спричинило тяжкі наслідки); внутрішньої служби (якщо це спричинило тяжкі наслідки, запобігання яким входило в обов'язки особи).

2. Щодо злочинів, передбачених ст. ст. 410–415 КК.

Об'єктивна сторона цих військових злочинів характеризується діями (діями або бездіяльністю), що спрямовані на викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 410), умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411), необережне знищення або пошкодження військового майна

(ст. 412), утрату військового майна (ст. 413), порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами й предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414), порушення правил водіння чи експлуатації машин (ст. 415) КК.

Так, незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями є самостійним складом злочину, а подальше їх носіння, зберігання, ремонт, передача чи збут становлять реальну сукупність злочинів, передбачених ст. 410 і ч. 1 ст. 263 КК. В іншому разі, коли зазначені дії передували дезертирству зі зброєю (ч. 2 ст. 408 КК), то матиме місце сукупність злочинів за ознаками дій, передбачених ст. 410 і ч. 2 ст. 408 КК.

Як зазначає В.П. Бодаєвський, «... найчастіше сукупність зі злочиним, передбаченим ст. 410 КК України, можуть утворювати злочини, котрі є супутніми чи похідними від учинення корисливих посягань на військове майно, наприклад ті, що передбачені ст. ст. 198, 263, 265, 267, 290, 309, 311, 318, 353, 358 та 366 КК України» [8, с. 127].

Пошкодження військового майна в процесі викрадення (скажімо, пошкодження агрегату під час викрадення деталі з машини) належить кваліфікувати за сукупністю злочинів (за ознаками злочинів, передбачених ст. ст. 410 і 411 КК).

За сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 410 і 411 КК, необхідно кваліфікувати й дії військовослужбовця під час дезертирства, коли він самовільно залишив військову частину зі зброєю, яку потім умисно знищив або пошкодив, привівши її, скажімо, у непридатний стан.

Якщо військове майно взято не з метою викрадення, але потім умисно знищено чи пошкоджено, це має кваліфікуватися за сукупністю злочинів. Наприклад, якщо військовослужбовець незаконно заволодів транспортним засобом військової частини, який потім умисно знищив або пошкодив, то він підлягає відповідальності за сукупністю вчинених злочинів, передбачених ст. ст. 289 і 411 КК.

Умисне знищення або пошкодження військового майна може бути пов'язане з порушенням різних спеціальних правил несення військової служби (правил вартової, прикордонної, внутрішньої служб чи патрулювання або несення бойового чергування). У цих випадках кваліфікація вчиненого, відповідно до вимог ст. 33 КК, повинна здійснюватися за сукупністю вчинених злочинів.

Так, якщо чатовий пошкодив транспортний засіб, який знаходився в нього під охороною, що спричинило тяжкі наслідки, для

запобігання яким було призначено цю варту, він повинен відповідати за сукупністю вчинених злочинів за ознаками, передбаченими ст. ст. 418 і 411 КК.

Якщо умисне знищення чи пошкодження військового майна вчинене військовою службовою особою, то в такому разі має місце сукупність злочинів, що потребує додаткової кваліфікації за ст. 364 (зловживання владою чи службовим становищем) або за ст. 4261 КК (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень).

Якщо йдеться про ознаки необережного знищення чи пошкодження військового майна, то кваліфікація дій військовослужбовця за ч. 2 ст. 412 виключає додаткову кваліфікацію його дій за ст. 196 КК («Необережне знищення або пошкодження майна»).

Необережне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів унаслідок порушення правил поведіння з ними, якщо це заподіяло потерпілому тілесні ушкодження, кваліфікується за відповідною частиною ст. 412 та ч. 1 ст. 414.

Необережне знищення або пошкодження військовослужбовцем військового майна, яке він під час несення спеціальної служби зобов'язаний охороняти (у разі заподіяння при цьому шкоди у великих розмірах), кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ст. 412, і відповідного злочину проти порядку несення спеціального виду служби.

Порушення військовослужбовцем правил водіння чи експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини, що спричинило, крім тілесних ушкоджень потерпілому, указаних у ч. 1 ст. 415 КК, ще й значне (у великих розмірах – ч. 1, інші тяжкі наслідки – ч. 2 ст. 412 – М. К.) пошкодження чи знищення військового майна, кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 412 і ст. 415. Якщо ж наслідки у вигляді тілесного ушкодження потерпілому не настали або йому було завдане внаслідок порушення правил водіння чи експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини лише легке тілесне ушкодження, дії винної особи кваліфікуються тільки за ст. 412 КК [7, с. 494–495].

Утрата зброї, бойових припасів, ввірених для службового користування (ст. 413 КК), може бути результатом порушення військовослужбовцем, військовозобов'язаним і резервістом під час проходження зборів правил поведіння з ними. Ці предмети можуть бути знищені в результаті необережного поведіння з вогнем, порушення правил проведення стрільб тощо. У подібних ситуаціях має місце ідеальна сукупність порушення правил поведіння зі зброєю, із боеприпа-

сами й порушення правил збереження, що призвело до їх утрати. За наявності ознак складу злочину, передбаченого ст. 414 КК, учинене необхідно кваліфікувати також і за ч. 1 ст. 413 КК.

Необхідно вирішувати й питання кваліфікації дій водія, який у результаті порушення правил водіння чи експлуатації машини, ввіреної йому для службового користування, знищив її. За наявності наслідків, передбачених ч. ч. 1 або 2 ст. 415 КК, учинене кваліфікується за цією статтею в сукупності зі ст. 412 КК. Якщо вказані в частинах 1 чи 2 ст. 415 КК наслідки (заподіяння потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, загибель потерпілого чи загибель кількох осіб) відсутні, то діяння передбачає тільки склад злочину, передбаченого ст. 412 КК.

Порушення правил водіння військової машини, що спричинило її повне виведення з ладу чи пошкодження, допущене військовослужбовцем, якому ця машина не була ввірена на службі, скажімо, під час незаконного заволодіння транспортним засобом, становить ідеальну сукупність злочинів, передбачених ст. 289 і ст. 412 КК, а за наявності відповідних наслідків – водночас і порушення правил водіння машини (ст. 415 КК).

За порушення правил поведіння зі зброєю, речовинами й предметами, зокрема й щодо тих, які перебувають під охороною в чатового, передбачена кримінальна відповідальність на загальних підставах. Склад такого злочину становить недбале поведіння чатового зі своїм автоматом, що призвело до нещасного випадку. Якщо він при цьому допускає порушення статутних правил вартової служби (приміром, відволікається від охорони об'єкта), то це порушення кваліфікується додатково за ст. 418 КК за сукупністю злочинів. Подібна ситуація може мати місце й у разі порушення військовослужбовцем, який входив до складу наряду з охорони державного кордону України, правил поведіння з виданою йому зброєю, боеприпасами.

Загибель потерпілого внаслідок порушення правил водіння чи експлуатації машини охоплюється ч. 1 ст. 415 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребує. Якщо ж порушення правил водіння поєднане з подальшим ненаданням допомоги потерпілому, що перебував у небезпечному для життя стані, то такі дії треба кваліфікувати, виходячи з вимог ст. 33 КК, за сукупністю злочинів, тобто потрібна додаткова кваліфікація зазначених дій за ст. 135 КК «Залишення в небезпеці».

Можлива сукупність злочинів і тоді, коли «днювальний по парку самовільно ви-

їжджає на військовій машині з парку й у результаті порушення правил водіння спричинює тяжкі наслідки. Тоді його діяння повинні бути кваліфіковані за ст. ст. 415, 421 і ч. 1 ст. 289 КК, оскільки, крім незаконного заволодіння військовою машиною, він порушив правила її водіння й статутні правила внутрішньої служби, виконання яких входило в його обов'язки [9, с. 157].

Висновки

Проведений аналіз чинного кримінального законодавства України щодо кваліфікації військових злочинів (ст. ст. 407–415 КК України), учинених за сукупністю злочинів, свідчить про особливості, які відображені в цій статті. Урахування вимог ст. 33 КК буде гарантією правильної й повної кваліфікації злочинних дій військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів під час проходження зборів, а також інших осіб, визначених законом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Панов М.І. Об'єктивна сторона злочину. Кримінальне право України: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ – Харків, 2001. 416 с.

3. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження). Монографія. Київ, 2005. 464 с.

4. Бажанов М.І. Повторність, сукупність і рецидив злочинів. Кримінальне право України: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ – Харків, 2001. 416 с.

5. Карпенко М.І. До питання кваліфікації злочинів проти встановленого законодавством порядку несення чи проходження військової служби, учинених за сукупністю злочинів. Правові новели. Науковий юридичний журнал. 2018. № 5. С. 115–121.

6. Хавронюк М.І. та ін. Військові злочини: комент. законодавства; відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. К.: Видавництво А.С.К., 2003. 272 с. (Економіка. Фінанси. Право).

7. Дячук С.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за заг. ред. В.Г. Гончаренка, П.П. Андрушка: у 3 кн. Київ, 2005. Кн. 3: Особлива частина. Коментарі до статей 255–447 Кримінального кодексу України. 584 с.

8. Денисов С.Ф., Бодаєвський В.П. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України): монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 324 с.

9. Касинюк В.І., Білоконев В.М. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за порушення правил водіння або експлуатації машин. Запоріжжя, видавець Глазунов С.О., 2011. 231 с.

В статті аналізуються окремі питання кваліфікації совершених за совокупностью воинских преступлений. Констатируется тот факт, что имеются определенные трудности. В частности, это касается ситуаций, когда субъекты воинских преступлений одновременно совершают объективную сторону нескольких воинских преступлений. Высказанные предложения будут способствовать в правоприменительной деятельности правильной их квалификации.

Ключевые слова: совокупность преступлений, преступления против установленного порядка несения военной службы, воинские преступления, состав преступления, объективная сторона, субъекты воинских преступлений, квалификация преступлений.

The article analyzes separate questions of qualification of committed military offenses. It is noted that there are certain features. In particular, this applies to situations where war crime actors simultaneously fulfill the objective side of several war crimes. The submitted proposals will promote the correct implementation of their qualifications in law enforcement activities.

Key words: totality of crimes, crimes against the established order of military service, war crimes, composition of the crime, objective side, subjects of war crimes, qualification of crimes.